

Розділ перший СІЧ

*Буде тобі, козаченьку,
Аж три доріженьки вкупі:
Ідна — в Рим, друга — в Крим,
А третя — в Запорожжя.*

*Щасти козаченьку, Боже!
— Я до Рима не поїду,
А у Криму сам буду.
Є в Запорожжі много братців,
Живих, красивих молодців.*

Народна пісня

1

Глухим лісом на південь від Чигирини — невеликого українського містечка, що належало на той час Речі Посполитій, — ледь

помітним путівцем простували озброєні вершники. Важкі сірі хмари густо вкривали небо. Раз у раз поривами налітав вітер, кидав в обличчя лапатий сніг, рвав поруділе листя, завивав у мокрих почорнілих хащах. Скрізь відчувалася порожнеча глибокої осені, відсутність усього живого... Останній місяць року від Різдва Христового одна тисяча шістсот сорок сьомого...

Одяг вершників видавав у них городових наддніпрянських козаків, проте не видно було жодної клейноди чи іншої ознаки, яка б вказувала на їхню причетність до регулярного козацького війська. Спадало на думку: а може, то гурт охочих молодців зібрався на свій острах і розсуд пошарпати ногайські кочовища на просторах Дикого поля? Але весь їхній вид, замислені й зосереджені обличчя, похмура мовчазність й одночасно відчайдушність наводили на інше. Видно, не на просту виправу йшов загін козацький, — щось набагато важливіше і нагальніше спонукало всіх цих людей облишити свої родини й оселі та податися у дику морозяну безвість.

Глухо стукотіли копита по задубілій землі, що вже де-не-де почала вкриватися пухнастим білим килимом. Голосів не чулося, тільки іноді форкав кінь та порипувала підпруга... Попереду їхав отаман — невисокий, присадкуватий чоловік років п'ятдесяти. В усій його

поставі відчувалася владна вдача, а глибокі чорні очі світилися розумом, досвідом, набутим роками. Карбоване зморшками лице видавало нелегкі роздуми. Чимало, мабуть, довелося здолати йому всіляких перешкод, не раз боронячи честь і життя. Чимало, мабуть, довелося дивитися смерті у вічі. Відчутно було, що чоловік цей гарячий, нестримний і лютий у гніві. Проте зараз лице його дихало спокоєм. Сидів непорушно на вороному красені, інколи злегка торкався повода й уважно вдивлявся в засніжену путь. Важка чорна кирея вільно спадала із широких його плечей майже до стремен, а з-під неї виглядали добротні юхтові чоботи і кінець шкіряних піхов, оздоблених міддю. Відлога була чомусь закинута за спину, і сніг помалу забілював боброву шапку козака.

Зиновій-Богдан Хмельницький, так кликали цього чоловіка, — ще донедавна сотник Чигиринського полку реєстрового козацького війська, вірний слуга короля і Речі Посполитої, — тепер із власної волі став вигнанцем. Утратив надію на закон і справедливість у лядській державі, кинув усе набуте й разом із товаришами подався шукати свою долю на Запорожжя.

Праворуч від отамана грав конем велетень років сорока — Яким Сомко, свояк Хмельницького. Переяславський козак мав вигляд веселий, навіть святковий. Розстебнутий кожух відкривав кармазиновий жупан,

підперезаний широким поясом із шовковими китицями, на якому покоївся нехитрий козацький припас: гаман із кременем, трутом і кресалом, тютюном та люлькою, велика лядунка, повна пороху і свинцю, торбинка з шевським приладдям, шилом і невеличким ножем. Із правого боку за поясом стримів пістоль, поряд у піхвах — турецький кинджал-ятаган, а під лівою рукою — домаха, оздоблена сріблом. Вершник частенько знімав свою смушеву шапку, підставляв спітнілу голову вітру і втирав лоба.

По ліву руку отамана, притримуючи гарячого гнідка, їхав хлопець років шістнадцяти — старший син отамана Тиміш. Рисами юного обличчя нагадував Хмельницького, проте було щось і своє, особисте: ніжне лице, волохаті чорні брови, яскраві, ледь припухлі уста, над якими кучерявились рудуваті вусики. Правицею хлопець притримував довгий спис, опертий на стремено. Час від часу він відпускав повід, виносився поперед, а там уважно розглядав шлях і сліди, що їх залишили на снігу лісові мешканці... Спиняв коня, чекав на своїх. Оточені вершниками, позаду сунули великі, вкриті попонами сани за двійкою ваговозів. Ними правив старий довірений слуга Хмельницьких Марко, що вже років із двадцять вів їхнє господарство і практично був за маршалка... Далі крізь дерева в імлі проглядалися верхові постаті:

шеренга за шеренгою, не менш як три, а то й чотири сотні йшли за своїм отаманом.

Ліс порідшав і несподівано обірвався. Шлях попереду спадав у глибокий яр. У клубах туману внизу проглядала невелика річка, а за голими яворами виднілась простора галявина, вкрита поруділою травою і чагарником. Сполохане вороння хмарою знялося до неба, закаркало... День хутко згасав.

Хмельницький зупинив вороного, повів рукою:

— Якиме, як на твою думку? Здається, Інгулець?

Сомко вихором промчав у яр, там скочив із коня, весело пройшовся, розім'яв ноги, гукнув нагору:

— Місце хороше!

— Гаразд, — погодився Богдан. — Далі сьогодні не підемо, тут ночуватимемо. І річка ще не замерзла, і трава де-не-де залишилась — коні трохи попасуться. Місцина гарна, всім вистачить.

Разом із Тимошем зійшли на землю й обережно повели коней униз. Слідом козаки почали спускати в яр сани.

— Тільки не поламайте ноги коням, не перекиньте сани, — клопотався Марко, зводячи своїх ваговозів стрімким шляхом, — притримуйте, а то на коней наїдуть!

— Лаштуйте табір! — наказав Хмельницький. — А ти, синку, бери наших коней та